

УДК 316.6 + 159.9

Р 79

*Василь РОТАР*

## **КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ**

*У статті розкрито зміст правової компетентності фахівця пожежної безпеки, узагальнено наукові підходи щодо необхідності підвищення якості підготовки фахівців пожежної безпеки у вищих навчальних закладах України. Акцентовано увагу на необхідності розробки змістовно-професійної моделі формування правової компетентності, готовності до професійної діяльності фахівця пожежної безпеки. Педагогічно доцільною є розробка та реалізація змістовно-професійної моделі правової компетентності фахівця пожежної безпеки, спрямованої на удосконалення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі цивільного захисту населення України.*

***Ключові слова:** фахівець пожежної безпеки, правова компетентність, змістовно-професійна модель правової компетентності, вищий навчальний заклад.*

**Постановка проблеми.** Пожежна безпека потребує уваги науковців у зв'язку з трансформаційними процесами в українському суспільстві, новими уявленнями щодо специфіки "природи" українського суспільства та суспільних відносин. Забезпечення пожежної безпеки населення є одним із головних чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток держави. Питання безпеки та захисту населення в Україні мають розглядатися як одна з найбільш важливих функцій діяльності вищого ВНЗ МНС України. У зв'язку з цим процес професійної підготовки фахівця пожежної безпеки в Україні має важливе наукове значення, оскільки з його аналізом пов'язане дослідження таких кардинальних питань, як роль професійної

компетентності фахівця у підтримці забезпечення пожежної безпеки держави, вплив рівня сформованості професійної компетентності на стан пожежної безпеки населених пунктів і об'єктів на соціально-економічний розвиток держави, довкілля та добробут населення. При цьому вищі навчальні заклади, на думку Т. Панченко, формують правосвідомість фахівця, той рівень правової компетентності, який необхідний для ефективної діяльності в тій або іншій сфері [2, 135].

*Аналіз останніх досліджень і публікацій.* Окремі питання професійної підготовки фахівців пожежної безпеки висвітлено у працях В. Доманського (державне управління пожежною безпекою України: організаційно-правовий аналіз за матеріалами діяльності державного департаменту пожежної безпеки), А. Підгайного (становлення та розвиток системи підготовки офіцерських кадрів МНС України наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.) та ін. Засоби формування окремих компонентів правової компетентності розглядають А. Будас, Я. Кічук, В. Ладиченко та ін. Проте у них розкриваються загальні аспекти теоретичної та практичної підготовки фахівців. Однак питання формування правової компетентності аналізуються ними побіжно.

Особливо актуальним у контексті досліджуваної нами проблеми є переконання В. Доманського в тому, що “відсутність відповідної нормативно-правової бази, чіткості в організації структури державної пожежної охорони, вчасної розробки, а на даний момент і реалізації загальної концепції національної безпеки, невиконання державних програм у сфері пожежної безпеки призвели до прорахунків у визначенні основних напрямків внутрішньої політики держави щодо захисту населення і територій від пожежної небезпеки” [1].

Ми погоджуємося із твердженням А. Підгайного з приводу того, що “рівень підготовки випускників інститутів не повною мірою відповідав завданням, які виконуються силами реагування на надзвичайні ситуації, зокрема, військами Цивільної оборони України та аварійно-рятувальними підрозділами МНС, а також державними пошуково-рятувальними формуваннями інших відомств” [3]. Науковець наголошує на необхідності реформування системи підготовки фахівців у вищих навчальних закладах МНС України, потреба в яких значно зросла у зв'язку з необхідністю виконання завдань щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій як в Україні так і за її межами [3].

Аналіз наукових досліджень з окресленої проблеми, їхнє концептуальне осмислення та узагальнення, закономірно висуває проблему розробки критеріїв та показників правової компетентності фахівця пожежної безпеки майбутніх фахівців з урахуванням домінуювальних внутрішніх (особистісні характеристики, знання уміння, навички) та зовнішніх (особливості професійної діяльності фахівців пожежної безпеки) чинників.

**Метою статті** є визначення та наукове обґрунтування критеріїв і показників правової компетентності фахівця з пожежної безпеки.

Нормативно-правову базу професійної діяльності фахівця пожежної безпеки становить Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.94 р. (№ 508) “Про заходи щодо виконання Закону України “Про пожежну безпеку”, якою затверджено Положення про державну пожежну охорону та Правила обліку пожеж, а також Перелік міністерств і відомств, на об’єктах яких створюються підрозділи відомчої пожежної охорони, “Типове положення про відомчу пожежну (пожежно-сторожову) охорону”, Положення про організацію роботи органів державного пожежного нагляду.

Зважаючи на те, що спеціальних досліджень проблеми формування правової компетентності фахівця пожежної безпеки науковцями не проводилося, основою для розробки критеріїв та показників правової компетентності фахівця з пожежної безпеки є емпіричні дані, отримані в результаті досліджень [1], [2], [3], [4].

У процесі формування професійної компетентності спеціалістів пожежної безпеки слід виділяти такі компоненти: когнітивний та операційно-діяльнісний, ціннісно-мотиваційний.

Когнітивний компонент передовсім проявляється у рівні володіння знаннями змісту професійної правової компетентності.

Правова компетентність фахівця пожежної безпеки включає знання про законодавчі акти, положення, інструкції та інші нормативні документи, які необхідно застосовувати під час виконання посадових обов’язків.

Галузевим стандартом вищої освіти України запроваджується модель професійної компетентності фахівця, названа освітньо-кваліфікаційною характеристикою. Цей стандарт поширюється на систему вищої освіти: органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти; інші юридичні особи, що надають освітні послуги

у галузі вищої освіти; вищі навчальні заклади всіх форм власності, де готують фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, галузі знань 1702 “Цивільна безпека”, напряму підготовки 6.170203 “Пожежна безпека”, освітнього рівня базової вищої освіти, кваліфікації 3439 – фахівець з протипожежної безпеки, з узагальненим об’єктом діяльності: протипожежний захист та пожежно-рятувальні роботи.

Аналіз галузевого стандарту вищої освіти України показав, що фахівець пожежної безпеки повинен знати: Конституцію України; основні положення Цивільного кодексу України, акти законодавства, нормативно-правові акти, що регулюють напрями роботи державної інспекції з охорони праці; постанови, розпорядження, накази керівництва; вимоги Бойового статуту пожежної охорони, положень, наказів, інструкцій та інших документів, що регламентують організацію пожежної безпеки; основні технологічні процеси виробництва продукції; особливості експлуатації машин, устаткування тощо; систему стандартів безпеки праці; методи і форми пропагування інформації з охорони праці, техніки безпеки; основи економіки, організації праці, виробництва і управління; основи трудового законодавства; правила ділового етикету; основні принципи роботи на комп’ютері та відповідні програмні засоби.

Операційно-діяльнісний: типові професійні вміння, завдання і обов’язки фахівця пожежної безпеки щодо здійснення професійних дій із забезпечення контролю за виконанням протипожежних заходів та стану протипожежної безпеки на об’єктах, що обслуговуються.

Правова компетентність фахівця пожежної безпеки включає вміння враховувати права, свободи та обов’язки людини і громадянина, що закріплені Конституцією України; враховувати правовий статус і повноваження державних органів законодавчої влади та органів виконавчої влади різних рівнів, що закріплені Конституцією України; враховувати правовий статус і повноваження органів місцевого самоврядування, з якими виникають юридичні стосунки; використовуючи нормативно-правові та інші документи галузі та конкретного підприємства (установи), проводити їх аналіз щодо відповідності положенням цивільного права; використовувати положення цивільного права при підготовці нормативних та інших документів конкретного підприємства (установи); використовувати положення цивільного права при регулюванні майнових стосунків;

використовувати положення цивільного права при регулюванні сімейних стосунків; використовувати положення цивільного права при регулюванні (здійсненні) трудових відносин на виробництві; використовувати основні положення законодавства з охорони праці, цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та екологічного права. Сучасні фахівців пожежної безпеки зобов'язані використовувати основні положення законодавства України з інтелектуальної власності; використовувати основні положення міжнародних конвенцій, угод тощо, до яких приєдналася Україна; використовувати основні положення кримінального права.

Основними видами професійних умінь майбутнього фахівця пожежної безпеки є: предметно-практичні – уміння виконувати дії щодо переміщення об'єктів у просторі, зміни їх форми тощо. Головну роль у регулюванні предметно-практичних дій виконують перцептивні образи, що відображають просторові, фізичні та інші властивості предметів і забезпечують керування робочими рухами відповідно до властивостей об'єкта та завдань діяльності; предметно-розумові – уміння щодо виконання операцій з розумовими образами предметів. Ці дії вимагають наявності розвиненої системи уявлень і здатність до розумових дій (наприклад, аналіз, класифікація, узагальнення, порівняння тощо); знаково-практичні – уміння щодо виконання операцій зі знаками та знаковими системами. Прикладами цих дій є письмо, прокладання курсу по карті, одержання інформації від пристроїв тощо; знаково-розумові – уміння щодо розумового виконання операцій зі знаками та знаковими системами. Наприклад, дії, необхідні для виконання логічних та розрахункових операцій. Такі дії уможливають розв'язання широкого кола задач в узагальненому вигляді.

Під час прийняття до експлуатації закінчених у будівництві об'єктів у складі приймальної комісії, використовуючи висновки експертизи проектної документації щодо пожежної безпеки, проектну документацію, документи, що свідчать про якість матеріалів, конструкцій й виробів, актів про випробування тощо, у межах своєї компетенції надати дозвіл на:

- введення в експлуатацію нових і реконструйованих об'єктів виробничого та іншого призначення, а також на відведення територій під будівництво;
- упровадження нових технологій;

- виробництво зразків нових пожежонебезпечних приладів, обладнання та іншої продукції;
- оренду будь-яких приміщень і початок роботи новоутворених підприємств.

Під час здійснення контролю за виконанням вимог пожежної безпеки, користуючись даними пожежно-технічних обстежень та перевірок, використовуючи положення чинного законодавства:

- притягати до відповідальності посадових осіб, інших працівників підприємств, установ та організацій, громадян, винних у порушенні правил пожежної безпеки, встановлених законодавчими та нормативно-правовими актами, використанні протипожежної техніки і засобів пожегогасіння не за призначенням, що створює загрозу виникнення пожежі або перешкоджає її гасінню;

- притягати до відповідальності посадових осіб, інших працівників підприємств, установ та організацій, винних у невиконанні запропонованих приписом заходів;

- притягати до відповідальності посадових осіб, інших працівників підприємств, установ та організацій, винних у випуску пожежонебезпечної продукції, систем і засобів протипожежного захисту з відхиленням від стандартів, технічних умов або за їх відсутності;

- застосовувати до посадових осіб, працівників, які не забезпечують виконання правил пожежної безпеки, адміністративні або інші заходи впливу;

- оформити відповідні документи адміністративної справи.

В умовах виробничої діяльності, використовуючи дані пожежно-технічних обстежень щодо протипожежного стану на об'єкті:

- прийняти рішення про припинення чи заборону роботи, окремих ділянок підприємства, експлуатацію будівель, споруд, випуск і реалізацію пожежонебезпечної продукції, неякісних систем і засобів протипожежного захисту;

- прийняти рішення про припинення чи заборону роботи виробничих агрегатів, експлуатацію опалювальних приладів, діляниць електричної мережі;

- прийняти рішення про припинення дії дозволів на проведення вогневих та інших пожежонебезпечних робіт;

- скласти та подати приписи, протоколи, постанови, рекомендації щодо поліпшення протипожежного стану та якості протипожежного оснащення.

Ціннісно-мотиваційний компонент – це позитивне відношення фахівця до професійної діяльності з позиції норм законодавства, усвідомлення необхідності та наявності бажання здійснювати професійні дії з позиції суб'єкта професійної діяльності у галузі цивільного захисту населення. При цьому рівень правової позиції свідчить про розуміння необхідності дотримання законодавчої бази діяльності фахівця пожежної безпеки.

Усі вищевказані компоненти взаємозумовлені і взаємозалежні. Вони інтегруються в єдине утворення – правову компетентність, яка є інтегративною складовою загальної готовності фахівця пожежної безпеки до професійної діяльності.

На основі аналізу вищезазначених досліджень, а також визначених нами компонентів правової компетентності фахівця пожежної безпеки нами були визначені такі критерії: правові знання, професійна позиція, правовий досвід та правові вміння.

Правова компетентність майбутнього фахівця з пожежної безпеки набуває особливої актуальності, оскільки неможливо забезпечити та підняти рівень безпеки та своєчасної допомоги населенню без наявності означеної характеристики тих, хто безпосередньо впроваджує у життя країни цей вид соціального замовлення.

Сукупність таких уявлень слугує субстанцією для розробки змістовно-професійної моделі правової компетентності майбутнього фахівця з пожежної безпеки. Розглядаючи правову підготовку як складову професійної підготовки майбутнього фахівця з пожежної безпеки в умовах вищого навчального закладу, варто зазначити, що така компетентність визначається особистісним і нормативним рівнями.

Показниками особистісного рівня є спроможність проявити відношення до змісту правової компетентності; сукупність мотивів, які спонукають особистість до вдосконалення у професійній діяльності; прагнення до прояву правової компетентності у професійній діяльності.

Показниками нормативного рівня є: сукупність загальних і спеціальних знань, якими володіє фахівець із пожежної безпеки; знання засобів, способів, програм виконання дій, розв'язання професійних завдань, здійснення правил і норм поведінки; сукупність практичних навичок, якими володіє фахівець, і які забезпечують успішність його професійної діяльності; досвід реалізації знань, тобто уміння і навички.

Сказане вище дає підставу виокремити найважливіші особистісно-професійні якості працівника пожежної безпеки: сміливість, лідерський потенціал, здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, впевненість у собі; критичність мислення, здатність приймати правильне рішення при бракові необхідної інформації та за відсутності часу на її осмислення; здатність об'єктивно оцінювати свої сили і можливості; здатність до тривалого збереження високої активності; вміння розподіляти увагу при виконанні кількох дій, функцій, завдань; урівноваженість, самоконтроль при конфліктах; здатність до швидкого встановлення контактів з новими людьми; здатність викликати довіру; здатність добирати адекватні форми та методи спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей потерпілих; схильність до ризику тощо.

**Висновки.** Аналіз наукових досліджень доводить необхідність створення моделі правової компетентності майбутніх фахівців пожежної безпеки з урахуванням домінуючих внутрішніх (особистісні характеристики, знання уміння, навички) та зовнішніх (особливості професійної діяльності фахівців пожежної безпеки) чинників.

**Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у розробці моделі правової компетентності майбутнього фахівця пожежної безпеки та технології її реалізації в умовах вищого навчального закладу.

### Література

1. Доманський В.А. Державне управління пожежною безпекою України (організаційно-правовий аналіз за матеріалами діяльності державного департаменту пожежної безпеки) : автореф. ... кандидата юридичних наук : 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Доманський Віктор Анатолійович. – К., 2004. – 24 с.
2. Панченко Т. Фактори формування правової компетентності майбутніх офіцерів / Тамара Панченко // Сучасні тенденції розвитку професійної освіти в Європейському просторі : зб. наук. праць / за заг. ред. С.П. Архипової. – Черкаси : ПП Гордієнко, 2013. – С. 134 – 137.
3. Підгайний А.В. Становлення та розвиток системи підготовки офіцерських кадрів МНС України наприкінці ХХ – початку ХХІ століття : автореф. ... кандидата історичних наук : 20.02.22 “Військова історія” / А.В. Підгайний. – Львів, 2009. – 20 с.



4. Ротар В. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців пожежної безпеки / Василь Ротар // Сучасні тенденції розвитку професійної освіти в Європейському просторі : зб. наук. праць / за заг. ред. С.П. Архипової. – Черкаси : ПП Гордієнко, 2013. – С. 155 – 158.

**Ротарь Василий. Критерии и показатели правовой компетентности специалиста пожарной безопасности.** В статье раскрыто содержание правовой компетентности специалиста пожарной безопасности, обобщены научные подходы к необходимости повышения качества подготовки специалистов пожарной безопасности в высших учебных заведениях Украины. Акцентировано внимание на разработке содержательно-профессиональной модели для формирования правовой компетентности, готовности к профессиональной деятельности специалиста пожарной безопасности. Педагогически целесообразным является разработка и реализация содержательно-профессиональной модели правовой компетентности специалиста пожарной безопасности, направленной на совершенствование качества профессиональной подготовки будущих специалистов в области гражданской защиты населения Украины.

**Ключевые слова:** специалист пожарной безопасности, правовая компетентность, содержательно-профессиональная модель правовой компетентности, высшее учебное заведение.

**Rotar Vasyl. Criteria and indicators competence of fire safety specialist.** The article reveals the content of legal competence of a specialist in fire safety. It summarizes the scientific approaches to the need of improving the quality of fire safety training in higher educational institutions of Ukraine. Special attention is focused on professional model of development aimed at the formation of legal competence and readiness for the professional activity of a specialist in fire safety. The development and implementation of professional model of legal competence aimed at improving the quality of professional training of future specialists in the field of civil protection in Ukraine is pedagogically appropriate.

**Key words:** fire safety specialist, legal competence, content-professional model of legal competence, higher education institution.